

är väl känt att även lämningar från stenåldern kan beröra arkeologer och andra och framkalla existentiell reflektion. Dock är den, som jag uppfattar den, oftast emotionsbefriad. Det är inte känslösvall som sätts igång, istället är det mer stillsamma former av reflektion som väcks. Men när arkeologin berör fenomenen i den nära historien som jag, mina barn, mina föräldrar eller far- och morföräldrar kan relatera till, berättelser som vi alla har hört av släkten kring kaffeborden på semestrarna hemma i bygden, så är det materiella med ens starkt känsloladdat.

Det finns ytterligare en emotionell aspekt som har med närheten i tid att göra och som jag funderar över vid läsningen av Burströms bok. Vi kan känna stark moralisk indignation inför historiska skeenden i nyare tid. Är de avlägsna i tid känner vi dock inte så mycket av vad som är gott och ont, men är de nära i tid (andra världskrigets materiella spår t.ex.) blir vi starkt berörda av det historiska skeendets självklara laddning av ondska i moralisk mening. Vi kan av uppenbara skäl inte på samma sätt ta känslomässig ställning vad gäller ont och gott i fynden från en stenålderskontext. Vi kan möjligen urskilja våld och död, men vi kan inte se orsakerna i den materiella kulturen på det tydliga sättet.

En viktig poäng för boken som helhet noterar Burström sakligt: ”som forskare är vi skolade att rensa bort den personliga dimensionen i våra tolkningar till förmån för det generella som antas var typiskt och delas av de flesta människor. När vi gör det rensar vi paradoxalt nog bort något som alla människor har – den personliga dimensionen” (s. 75). Författaren träffar hjärtpunkten i min egen undran inför arkeologiämnet och den akademiska världen som helhet: vi rensar bort något allmänmänniskt för att vi tror att det är avvikande. I själva verket är det människors subjektivitet som lägger grunden för historieberättandets dynamik.

I det avrundande fjärde kapitlet med rubriken ”Kunskap och känsla” konkluderar författaren vad han finner vara typiskt för samtidsarkeologin. I samtidsarkeologin kombineras kunskap och känsla, den upprättar en länk mellan den lilla, personligt erfarna historien och den övergripande, ”stora” berättelsen om samhällen och civilisationers uppgång och fall. Det är uppenbart att näring som du och jag känner till och berörs av framkallar minnen av högst personlig karaktär som är typiska för samtidsperspektivet.

Jag är glad att ha läst boken och kan rekommendera den för alla som är nyfikna på en gränsöverskridande arkeologi. Den är läsvärd för alla som undrar över om det

alls sker något nytt inom svensk arkeologi idag. Boken visar att det går att bygga ut och samtidsrelatera arkeologins tankegods påtagligt. Dock menar jag att det finns vissa könsrelaterade tendenser i boken som jag inte är helt tillfreds med, t.ex. det stora intresset som samtidsarkeologer tycks ha för kraschade flygplan, bunkrar från kriget, nedlagda raketbaser och vilsekomna missiler. I rättvisans namn reflekterar Burström över att det främst är män som har samlat in bombresterna i samband med nedslaget i Bäckebo (s. 59f.). Som läsare slås jag av det faktum att den manliga arkeologen Mats Burström undersöker bomber och raketbaser, medan den kvinnliga arkeologen Jonna Ulin undersöker sin mormors torp. Och en sockerskål från mormors torp pryder bokens omslag, inte en missil eller en raketbas, vilket hade varit mer kopplat till bokens innehåll och helhetsintryck. Avslutningsvis gläder jag mig mycket åt den mångfald möjligheter som boken och ämnet samtidsarkeologi ger uppslag till. Jag känner mig redo att göra egna samtidsarkeologiska val med inspiration från denna bok.

Bodil Petersson, Lund

Den moderna barndomen och barns vardagsliv. Gunilla Halldén (red.). Carlsson Bokförlag, Stockholm 2007. 200 s. ISBN 978-91-7331-067-3.

En bok med titeln *Den moderna barndomen och barns vardagsliv* skulle kunna handla om många saker som karaktäriserar det tidiga 2000-talets barndomsvillkor; nya familjeformer, barns relationer till medier och konsumtion, den ökade globaliseringen, barns fritidsaktiviteter eller skolan som en arena för växlande politiska ideal och ökat marknadstänkande. I Gunilla Halldéns bok är det barndom, så som den levs och ”görs” i förskolan som är i fokus, och den har skrivits inom projektet ”Förskolans omvandling och en ny barndom”. Det framgår dock inte varför det för innehållet centrala begreppet ”förskolan” inte finns med i titeln.

Boken består av tio kapitel, varav Halldén själv skrivit sju och de övriga tre av Anne-Marie Markström, Maria Simonsson och Eva Änggård, och utgör empiriska exempel från förskolans vardag med tillhörande analyser. Strukturen i boken är överskådlig; efter ett inledande kapitel som introducerar barndom som ett socialt och kulturellt fenomen och förskolan som en plats där barndom görs, följer ett kapitel om barndomssociologi, ett idéhistoriskt kapitel, ett kapitel om omsorgsbegreppet

och ett om platsbegreppet. Därefter följer de tre empiriska kapitlen innan Halldén återkommer med en diskussion om den s.k. institutionaliserade barndomen och en avslutning där centrala begrepp samlas. Samtidigt som uppläggningsen framstår som klar och logisk, upptäcker jag länge att jag befinner mig i tvivelsmål om vad som egentligen utgör bokens fokus. Det kan ha att göra med att inledande formuleringar om syftet, liksom titeln, är vaga och övergripande. Halldén säger sig vilja sätta in "förskolan i ett barndomssociologiskt sammanhang" (s. 7), "behandla frågor om vad ett barn är och vilka som deltar i forandet av barndom" (s. 9) samt "diskutera barndomen som ett socialt och kulturellt fenomen" (s. 14). Att "omsorg" och "plats" är viktiga begrepp framgår av att de fått var sitt kapitel, men däremot är det oklart hur de är relaterade till varandra. Jag uppfattar dem som två separata huvudstråk. Andra övergripande begrepp är barnet som *being* eller *becoming*, som "varande" eller projekt. Dessa begreppspår används framför allt i bokens "omsorgsstråk".

Men innan omsorg och plats tas upp i boken finns två historiska kapitel. I kapitlet om barndomsforskning visar Halldén att hon är väl insatt i vad som kallats "den nya barndomsforskningen", dess cirka 20-åriga historia och den nuvarande forskningsfronten. Särskilt uppskattar jag att hon inte bara hänför 1990-talets paradigmskifte till engelska forskare som Allison James, Chris Jenks och Alan Prout, utan också visar på den betydelse nordiska sociologer som Leena Alanen och Jens Qvortrup haft för teoriutvecklingen. Qvortrup introducerade i mitten av 1980-talet begreppsparat *being-becoming*, i syfte att peka på det utvecklingspsykologiska perspektivets dominans över barndomsförståelsen och dess begränsade analysvärde. Alanen var tidig med att visa hur barndomsforskningen kunde dra nytta av de teoretiska perspektiv som utvecklats inom feminismen. Även den idéhistoriska debatten presenterar Halldén snyggt med utgångspunkt hos tre inflytelserika inspiratörer: Ellen Key vid sekelskiftet 1900, Alva Myrdal på 1930-talet samt personerna runt Barnbyn Skå under 1940-talet. Hon visar också hur dessa tre inspiratörer inverkar på barndomssyn, föräldraskap och förskolepedagogik idag.

Begreppsparat *being-becoming* har haft sin specifika "utvecklingsgång". När det slog igenom bland barndomssociologer runt 1990 var det som en kritik av den gängse synen på barn som ännu inte fullvärdiga "human beings", utan som människor på tillväxt som genomgår vissa givna utvecklingsstadier på väg till det

vuxna "normaltillståndet". Man menade att barndom i sig sågs som en brist, som skulle åtgärdas med hjälp av (vuxnas) fostran och undervisning. Budskapet från företrädarna av det nya paradigmet var att barn lever sina liv här och nu, att de inte är passiva objekt för vuxnas åtgärder utan aktiva, sociala varelser som har inflytande både på sina egna liv och på det samhälle de lever i. Kort sagt, barn är, precis som vuxna, *human beings*. Nästa decennieskifte, 2001, var det dags att vända på steken. Sociologen Nick Lee hävdade i sin bok *Childhood and society*, att det inte finns några *human beings*, i betydelsen färdiga och kompletta vuxna. Livslångt lärande, ständigt pågående identitetsarbete, återkommande byten av bostad, arbete och partner, liksom det faktum att vi aldrig uppnår autonomi utan alltid är beroende av andra för att våra liv ska fungera, gör oss alla till *becomings*. Budskapet nu var att inte bara barn, utan också vuxna, är *human becomings*.

År 2007 står barndomsforskare inför att förhålla sig till hur barndom och vuxendom ska förstås, utan att vare sig hävda att barn och vuxna är helt olika livsformer eller att vuxna och barn "egentligen" är lika. Här finns Halldéns kanske viktigaste och mest intressanta bidrag till debatten. Hon skriver: "Den punkt som barndomsforskningen nu nått, då ett ifrågasättande av tidigare fasta ståndpunkter är möjligt, innebär att barnets beroende blir möjligt att lyfta fram" (s. 181). Vi måste, menar Halldén, se att relationen mellan barn och vuxna är asymmetrisk, och att barn och vuxna visserligen båda är beroende, men att beroendet ser olika ut. Utgångspunkten för den argumentationen är begreppet *omsorg*.

Halldén menar att omsorg har fått en underordnad roll i förskolan i förhållande till lärande. Detta har sin grund i förskolans båda rötter. Den ena är barnkrubborna och Fröbelpedagogiken – med t.ex. Ellen Key som förespråkare – där syftet var att fungera som ett komplement till hemmet och där omsorgen betonades. Den andra är kindergarten och Alva Myrdals storbarnkammare, som byggde på utvecklingspsykologi och där lärandet var det viktiga. Utvecklingen har gått mot att lärande (som ersatt det tidigare inläring, för att framhålla barnets aktiva roll och att lärandeprocesser pågår hela livet) blivit det hegemoniska begreppet, inom vilket omsorgen inkommerats. Omsorg blir då en del av det goda lärandet. Men Halldén hävdar att omsorgen måste få en större roll i förskolan, eftersom det är genom den som barnet utvecklar en grundläggande tillit till andra människor och omsorg är därför också en förutsättning för växande.

Detta är intressanta och mycket viktiga synpunkter, som har relevans långt utanför förskolan. I ett samhälle där ett marknadsekonomiskt tänkande genomsyrar allt fler områden, prioriteras också en viss sorts människor: de resursstarka, målmedvetna, kommunikativa individer som har förmåga att göra de rätta (konsumtions) valen och framgångsrikt ”vårda sitt varumärke”. Det som Halldén kallar ”barnet som projekt”, blir då det väsentliga. Föräldrarnas och förskolans uppgift blir att forma de individer som ska lyckas i ett konkurrenssamhälle. Men Halldén vill alltså lyfta fram det ”varande” barnet, som i Rousseausk anda växer och utvecklar sin egenart i sin egen takt, om det ges goda förutsättningar. I omsorgsbegreppet innefattar hon respekten för den andre och menar att omsorg i hemmet och förskolan lägger en grund för att barn kan betraktas ”som medmänniskor och som aktörer i det relationsarbete som skapar barndom och skapar förskola” (s. 80).

Det andra huvudstråket i boken är plats, och det blir speciellt intressant eftersom det är här de tre empiriska kapitlen ligger. Markström, Simonsson och Änggård ger oss, med utgångspunkt i sina respektive doktorsavhandlingar, levande och upplysande inblickar i några specifika platser i förskolan: hallen, bilderboken och platser för barns bildskapande. Definitionen av plats är traditionellt kulturgeografisk, där ”place/plats” och ”space/room” skiljs åt på så vis att ”plats” utgör en specifik, betydelsebärande enhet i det vidsträckta ”rummet”. Torsten Hägerstrands begrepp ”tidrum” används också för att betona att tid och rum är oskiljaktiga. Ett begrepp som hämtats från Berry Mayall, *intermediate domain*, är betydelsefullt i framställningen. Det syftar på utrymmet i skärningspunkten mellan det privata och det offentliga, ett område som ofta aktualiseras i förskolan.

Markström ger i sitt kapitel en fascinerande bild av den *intermediate domain* som förskolans hall utgör. Denna avgränsade yta med sin obligatoriska inredning bestående av barnens hyllor och krokar, anslagstavla med scheman och information, fungerar som en ”transithall”, där barn ”omvandlas” till och från förskolebarn, där barnens saker ”omlastas” och där ansvar ”överförs” från föräldrar till förskolepersonal och tillbaka igen. Hallens gränskaraktär överflyttas också på de ting och personer som uppehåller sig där. Personalen kan lägga saker som barnen tagit med sig hemifrån på deras hylla – en privat plats i det offentliga – för att markera att det privata inte har plats i förskolan, men barnen kan smyga ut och leka med sakerna när ingen ser. Barnen kan visa sitt missnöje med personalen eller kamraterna genom att

sätta sig i hallen och vänta på föräldrarna. Föräldrarna är i hallen som tillfälliga besökare, och om de stannar där för länge kan det orsaka irritation hos personalen. Medan vi i den allmänna debatten stöter på kritik mot stressade föräldrar, som inte tar sig tid att hämta och lämna barnen i lugn och ro, framgår det att det ur förskollärares synpunkt är en fördel med föräldrar som inte drar ut på avskedet för länge och som hämtar sina barn utan att kliva över gränsen till pedagogernas domän. Ansvarsfördelningen mellan hem och förskola är ett återkommande ämne som förhandlas och kommuniceras i de ofta korta mötena mellan föräldrar och personal i hallen. Förskolans hall är en plats för förhandlingar om makt, där ingen självklart äger tolkningsföreträde.

I Simonssons kapitel får vi intressanta exempel på hur barn i förskolan skapar eget definierade platser med hjälp av bilderböcker. Enligt en vuxendefinerad definition är bilderboken ett ting som man samlas kring, ofta med en vuxen som läser och barn som lyssnar i en aktivitet där alla får vara med. Men en sådan ”place for children” kan också bli en ”children’s place”. Med utgångspunkt i en bild kan barn upprätta ett interaktivt fantasirum, som liksom leken hålls vid liv genom de medverkandes aktiva skapande av en berättelse, och som liksom fantasileken existerar exklusivt för dem som är med och avgränsar sig mot dem som är utanför. Detta kan bli ett problem för pedagoger vars ideal är att alla ska få vara med. Ett sådant ideal bryter in i det lekrum som skapats, men barn har också förmåga att hantera detta genom att till synes låta andra vara med, men ändå upprätthålla den sociala ordning som är lekens förutsättning. Simonssons exempel är väl valda för att visa på de dilemman som barn kan hamna i i förskolan och vilka strategier de utvecklar för att hantera dem. En annan oro från vuxna i förskolan är att barn är sysslösa, och barn som inte har något för händer blir därför aktiverade. Att sitta med en bilderbok blir då ett sätt att få vara ifred en stund, både för vuxnas omsorger och från kravet på att vara social, man skapar en ”läsbulle” och bilderboken blir en ”arena för kontemplation”.

Bildskapande i förskolan är ämnet för Änggård’s kapitel. Medan det krävs tillstånd av andra lekande för att få vara med i en social fantasilek, är platsen vid bordet där man skapar bilder öppen för alla som vill vara med, och platsen är också öppen för olika tolkningar. Det kan vara en aktivitet där man sysslar med sin egen bild men i ett socialt sammanhang där man inspireras och har utbyte av varandra, s.k. parallelllek. Eller man kan dra sig tillbaka på samma sätt som det läsande barnet,

till en "ritbubbla", där man sitter ifred med sina egna tankar; eller ritandet kan sätta fart på fantasin och övergå i en lek, och leda till att barnen lämnar platsen. Änggård belyser det faktum att förskolan består av platser, eller "stationer", med olika grad av tillgänglighet och olika grad av vuxenkontroll, som i sin tur inbjuder till aktiviteter av olika karaktär och intensitet. Platsen vid målarbordet är övervakad av vuxna, men samtidigt en plats där man kan få vara ifred utan vuxnas uppmärksamhet. Den är flyktig till sin karaktär, men samtidigt mindre lättstörd än fantasileken eftersom den är materiellt förankrad i papper, färger, saxar och lim. Ting, regler och förväntningar är knutna till olika stationer, vilka förändras under dagens lopp, och barnen själva är delaktiga i förhandlingarna om hur tid och plats får användas. Regler som omger bildskapandet kan vara att man inte ska slösa med material eller inte kladda eller stöka för mycket. Änggård ger målande exempel på hur barn kan hitta luckor i reglerna, och hur vuxna i sin tur täpper till dessa luckor. Ett exempel är att när barnen hade tillgång till åtråvärt guld-papper klippte två flickor en eftermiddag hundratals guldhjärtan och delade ut till syskon och kamrater. Nästa dag fick de inte längre ta något nytt guld-papper. Personalen reagerade, talade med varandra och ströp tillgången på material.

En oklarhet som framträder när jag läser kapitlen om plats är författarnas syn på vad platsen och tingen gör. På ett ställe sägs uttryckligen att förskolan är en plats som inte gör någonting, utan bara utgör ett sammanhang för mänskligt agerande (s. 99). Två sidor senare sägs tvärtom att "Förskolan som fysisk plats kännetecknas av dess arkitektur med rum designade och planerade för särskilda syften och aktiviteter att skapa förskolebarndom för de yngsta barnen". Detta är också vad jag tycker mig se när jag läser boken. Ritbordet bjuder genom sin hårda, slittåliga yta och sin släta struktur in barnen till en viss typ av aktivitet och genom sin form och höjd ordnar den barnens kroppar på specifika sätt. Bilderboken har en vikt och ett omfång som gör den möjlig att bära omkring i en fantasilek och de tvådimensionella bilderna inbjuder ett begränsat antal barn till betraktande samtidigt. Dörren mellan hallen och förskolans andra rum är en fysisk gräns som omdefinierar det barn som passerar den. Genomgående i boken möter jag hur både förskolebarnet och förskoleinstitutionen konstrueras mycket konkret av människor, ting och arkitektur. Förklaringen till oklarheten i texten kan ligga i att författarna skiljer mellan olika aktörskap, eller rättare sagt mellan struktur och aktör, där struk-

tur ses som något som existerar bortom det konkreta agerandet, en ram inom vilket (mänskligt) aktörskap sker. Det som strukturen/förskolan gör (om den nu alls gör något) blir på så vis en annan sorts aktörskap än det som barnen, personalen och föräldrarna gör, vilket skapar analytiska problem i en bok som denna, som så tydligt – och intresseväckande – visar att det inte bara är människor som är aktörer.

Det är uppenbart genom hela boken och inte minst i det näst sista kapitlet, "En institutionaliserad barndom eller rum för relationer", att ett viktigt projekt för författarna är att argumentera för just det mänskliga aktörskapet, det aktiva, meningsskapande barnet som gör någonting med sin omvärld. Visst lever barn idag en del av sina liv på institutioner, men det är inte det som definierar barndom, menar Halldén, utan det faktum att barn i sina vardagsliv på institutionerna gör erfarenheter av relationer till andra människor, förhandlar, skapar frizoner och skaffar sig kontroll. "Att beskriva barndomen som institutionaliserad innebär att bortse från barnets bidrag i en intermediate domain" (s. 172). Det är det kompetenta och samtidigt beroende barnet som Halldén och hennes medförfattare presenterar. Det är det lärande, men framför allt varande barnet som de lyfter fram, barnet som behöver vuxnas omsorg för att utveckla tillit i världen.

Barbro Johansson, Göteborg

Sven-Erik Klinkmann: *På drömmarnas marknad. Ikoner, fantasibilder och klichéer i populärkulturen*. Gidlunds förlag, Hedemora 2006. 352 s. ISBN 91-7844-719-4.

Nutida populärkultur och massmediala fenomen är högintressanta men till stora delar utforskade områden, även om undantag finns. En av dem som i sin forskargärning koncentrerat sig på populärkulturens mångsidiga uttryck är Sven-Erik Klinkmann. Med verk som *Elvis Presley – Den karnevalistiske kungen* (1998) och *Populära fantasier från Diana till Bayou Country* (2002) har han redan tidigare bidragit med viktiga inlägg rörande populärkulturens former och uttryck.

Även med *På drömmarnas marknad* fokuserar Klinkmann populärkulturen, dess ikoner, fantasier och kulturella klichéer. Boken består av tjugofem texter, varav merparten tidigare publicerats i tidskrifter och finlandssvenska dagstidningar. Innehållet är brett; författaren behandlar bl.a. allsång på Skansen, begreppet